

DER SKAL VÆRE EN HENSIGT MED TEKSTEN

- OM TILRETTELÆGGELSE OG EVALUERING AF ELEVERS SKRIVEPROCES

AF BODIL NIELSEN, LEKTOR, PH.D., UCC

Det er vigtigt at kunne skrive, så man bliver forstået – også af læsere, man ikke kender, og som har en anden baggrund end en selv. Det har man brug for som privatperson, som borger og i job. Den færdighed skal eleverne udvikle i skolen.

Hensigtsmæssige tekster

Det overordnede mål er gennem alle årene, at eleverne bliver stadig bedre til at skrive tekster med en hensigt – tekster, der er hensigtsmæssige.

Derfor skal læreren vejlede eleverne i at sætte ord på deres forestillinger om genre, situation og målgruppe og i at indkredse egen hensigt med den tekst, de skal i gang med at skrive.

Derfor skal eleverne kende og forstå lærerens vurderingskriterier, før de går i gang med at skrive, og gerne selv være med til at formulere kriterier.

Derfor skal læreren løbende evaluere, hvordan de enkelte elever klarer forskellige dele af skriveprocessen, og bruge den indsigt til at differentiere vejledningen af eleverne i skriveprocessen.

Derfor skal den evaluering af færdige tekster, som læreren giver de enkelte elever, vise eksempler og give konkrete forslag til, hvordan eleven kan udvikle sine færdigheder.

Lærerens løbende evaluering af eleverne skal bruges som baggrund for at tilrettelægge undervisning og differentiere vejledning, sådan at læreren gennem hele skoleforløbet kan både støtte og udfordre den enkelte elev i arbejdet med at blive bedre til at skrive. Vejledning, evaluering og differentiering hænger sammen.

Fælles Mål om genrer og proces

Der er ikke mere en særlig skolegenre, der hedder "dansk stil". I stedet skal eleverne skrive i forskellige

genrer, der ikke er specielt bundet til skolesituationen. Der er heller ikke en bestemt form, som eleverne skal skrive i. I stedet skal de afpasse formen efter den genre, de skriver i, og den situation, de forestiller sig, at de skriver til.

I Undervisningsministeriets *Fælles Mål* for faget dansk er der lagt vægt på, at eleverne gennem skoleforløbet skal blive gode til at skrive tekster i genrer inden for fiktion og ikke-fiktion, ikke bestemte genrer, men forskellige genrer. De skal på alle trin arbejde med *samspillet mellem genre, sprog, indhold og situation* og kunne formulere sig om det. Målet er, at de hele tiden udvikler deres færdighed i *at skrive forståeligt, klart og varieret i en form, der passer til genre og situation, og i at udtrykke sig i en sammenhængende og disponeret form.*

Undervisningen skal desuden lede frem mod, at eleverne bliver i stand til *at styre skriveprocessen fra ide til færdig tekst.* Ved afgangsprøven er det udelukkende elevernes færdige tekster, der bliver evalueret, og sådan er det også, når tekster bliver vurderet i situationer uden for skolen, men elevernes færdigheder i at styre skriveprocessen har afgørende betydning for, hvor gode de færdige tekster bliver. Derfor skal eleverne også undervises i, hvordan de bedst tilrettelægger deres skriveproces.

Løbende evaluering

Fagets mål er fælles for alle elever, men de opgaver og den vejledning, eleverne skal have, kan differentieres sådan, at det passer til den enkeltes udvikling. Differentiering forudsætter, at læreren løbende evaluerer elevernes tekster og deres færdigheder i at styre skriveprocessen. Meningen med evalueringen er ikke primært, at læreren forsyner elevernes færdige tekster med en karakter eller noget, der ligner. Det vigtige er, at læreren gennem evalueringen får indblik i, hvad den enkelte elev er god til og har svært ved. Det kan læreren bruge som grundlag for at tilpasse opgaver til forskellige elevforudsætninger og

differentiere vejledningen af eleverne i skriveprocesserne. Med andre ord: Evalueringerne skal bruges til at hjælpe den enkelte videre i en læreproces.

Når læreren skal danne sig et brugbart billede af, hvad eleverne har eller ikke har forstået, og hvad de har let og svært ved at gøre, er det nødvendigt at evaluere både elevernes færdige tekster, og hvordan de klarer forskellige faser i skriveprocessen. Læreren skal ikke evaluere det hele hver gang, eleverne skriver en tekst, men vælge fokusområder for evalueringen ved hver af opgaverne, eleverne arbejder med, sådan at læreren hen gennem en periode får et godt indblik i både processer og produkter.

Proces og produkt

Læreren kan evaluere, hvad en elevs færdige tekst viser om, hvad eleven er god til eller mindre god til. Som en del af den differentierede undervisning kan læreren give den enkelte elev skriftlige eller mundtlige kommentarer, der handler om netop hans eller hendes tekst og handler om, hvordan han eller hun kan blive bedre til at skrive.

En væsentlig forudsætning for, at eleverne kan bruge lærerens evaluering af den færdige tekst til at komme videre i en læreproces, er, at lærerens vurderingskriterier er tydelige for eleverne. Eleverne skal både vide og forstå, hvad læreren regner for godt og mindre godt og hvorfor. De skal kende kriterierne, før de går i gang med at skrive, så de ikke oplever, at de skal peje efter, hvad læreren mon vil have. Bedst er det, hvis de selv bliver inddraget i at formulere kriterierne. Det kan gøre de konkrete tekster, de skal i gang med at skrive, bedre, og det kan samtidig udvikle deres bevidsthed om *samspelet mellem genre, sprog, indhold og situation*.

Lærerens kommentarer skal ikke være bredt formulerede, men pege på eksempler i teksten og forklare uddybende, hvorfor noget er godt, og noget er mindre godt, sådan at eleven har en mulighed for at se og forstå, hvad der skal fastholdes, og hvad der skal ændres i næste tekst – eller næste udgave af teksten.

Men elevernes færdige tekster viser ikke så meget om, hvad de har let ved i en skriveproces, og hvor i processen noget kører af sporet for dem og ender i en tekst, der ikke hænger sammen. Derfor er det mindst lige så væsentligt, at læreren evaluerer, hvordan eleverne klarer forskellige dele af skriveprocessen. Det forudsætter, at eleverne skriver en væsentlig

del af deres tekster i undervisningstiden. Læreren skal have mulighed for at iagttage eleverne, mens de arbejder, tale med dem om deres forestillinger om hensigt, målgruppe og situation, se nogle af deres forberedende noter og dermed evaluere, hvilke dele af processen den enkelte har let og svært ved. Nogle elever har særligt brug for hjælp til at afklare hensigten med deres tekst. Andre har svært ved at dele ind i afsnit, så læsere let kan overskue teksten, andre igen skal fx have vejledning i at sortere i deres stof og vælge noget fra. Lærerens løbende evaluering kan danne baggrund for, at læreren giver differentieret vejledning i skriveprocessen.

Situationer og målgrupper

Et væsentligt mål for undervisningen er, at eleverne skal udvikle deres evne til at forestille sig en målgruppe for en tekst, de skriver, og forestille sig den situation, teksten bliver læst i. Det er ganske vist i praksis dansklæreren, de skriver til, eller eventuelt kammerater, der skal give respons, men det, eleverne skal sigte mod, er ikke læreren som læser. De skal i stedet udvikle deres færdighed i at skrive tekster, som kan forstås af fremmede læsere i en situation, der ikke er undervisning. Det er det, de har brug for at kunne uden for skolen og senere i livet.

Derfor skal eleverne undervises i at forestille sig, at de skriver til en bestemt målgruppe i en bestemt type situation. Nogle situationer har de selv erfaringer med, og nogle målgrupper har de kendskab til, andre kender de mindre godt, og så må de gætte sig til, hvad der karakteriserer dem. Læreren skal vejlede dem i at bruge deres erfaringer fra det, de kender, som måske ligner, til at komme med begrundede gættelser om ukendte situationer og målgrupper.

Hvis eleverne fx skal skrive en instruktion eller en opskrift, skal de forestille sig den situation, den skal bruges i: Hvordan læser man i den situation? Hvad har læserne brug for at vide? Hvem er målgruppen? Hvad ved målgruppen mon allerede, og hvad skal forklares? Hvis eleverne skal skrive en argumenterende tekst, skal de overveje, hvad deres målgruppe mon ved og mener, og ud fra det vælge oplysninger og argumenter. De skal forestille sig læsesituationen og fx overveje, hvordan man i den situation fanger en læsers opmærksomhed. Det, de ikke ved om målgruppen og situationen, skal de prøve at ræsonnere sig frem til. Tilsvarende gælder andre genrer. Sådan er det også, når man skriver uden for skolen. Man ved noget, og man antager noget. Noget viser sig at passe, andet passer mindre godt, men sådan er vilkårene for at skrive til læsere, man ikke kender personligt.

Når eleverne skal i gang med at skrive en tekst i danskundervisningen, skal de som udgangspunkt mobilisere deres viden og antagelser om situation og målgruppe. Læreren kan organisere det sådan, at klassen eller grupper sammen formulerer en beskrivelse, meget gerne en kort skriftlig beskrivelse, som eleverne kan gå tilbage til, når de er i gang med at udforme teksten. Det kan hjælpe eleverne med at fastholde forestillingen om målgruppe og situation, og det kan give læreren grundlag for at evaluere, hvad der kan være brug for at arbejde mere med i

klassen i fællesskab, og hvad enkelte elever har særlig brug for vejledning i.

At skrive med en hensigt

Et lige så vigtigt mål for undervisningen er, at eleverne skal blive i stand til at skrive tekster med en bevidst hensigt. Hensigten kan justeres undervejs i skriveprocessen, men der skal hele tiden være en hensigt med teksten.

Eleverne skal skrive sagtekster, det *Fælles Mål* omtaler som ikke-fiktive tekster. Her skal de indgå i en slags rollespil og forestille sig en bestemt type situation, som teksten bruges ind i, de skal forestille sig en målgruppe, og de skal gøre sig klart, hvad der er deres hensigt med teksten: Hvad vil de læsere? Hvad vil de fx først og fremmest oplyse målgruppen om, hvis de skriver en leksikontekst? Hvad vil de have læsere til at synes godt om, hvis de fx skriver en tekst til en turistbrochure? Hvad vil de vil overbevise deres læsere om, hvis de skriver en kommentar? Osv. Hensigten skal være styrende for valg af indhold og form. En god tekst er en hensigtsmæssig tekst.

Når eleverne skriver fiktive tekster, typisk noveller, eventyr og lignende, skal de overveje, hvad de vil vise deres læsere med de personer og den handling, de vælger at skrive om. Fiktion skriver de ikke ind i en bestemt situation, og målgruppen kan være bred, men de skal alligevel forestille sig, hvordan teksten kan forstås af fremmede læsere, som ikke kender dem. Handlingen skal være sammenhængende og forståelig for læsere. Samtidig skal det være tydeligt, at der er noget, de vil vise læsere – gerne noget enkelt – om menneskelige egenskaber, relationer, handlinger og følelser.

Det vil være en hjælp for mange elever, at læreren vejleder dem i at afklare og formulere deres hensigt med den tekst, de skal i gang med at skrive, gerne sådan at eleverne skal skrive nogle få linjer om hensigten. Det er ikke nok, at eleverne bruger brede vendinger som fx, at de vil fortælle om en oplevelse, men de skal gå tættere på, hvad de vil fremhæve som noget særligt ved oplevelsen, indkredse, at de har en pointe, som læseren skal opleve eller forstå. Tilsvarende fx med en argumenterende tekst. Det er for bredt, hvis de blot siger, at de vil skrive deres mening. Hensigten skal være, at de vil overbevise læsere om noget ganske bestemt, som er relevant for målgruppen i den situation, de skriver ind i. Tilsvarende, når eleverne skal skrive i andre genrer.

Det at skrive om hensigten kan være afklarende for eleven og kan bidrage til, at eleven skriver en hensigtsmæssig tekst, der passer godt ind i den forestillede situation. Samtidig giver nogle linjer om hensigten læreren mulighed for at spørge opklarende, hvis hensigten er formuleret for bredt eller uklart. Det giver med andre ord læreren mulighed for at give differentieret vejledning og samtidig mulighed for løbende evaluering af, hvordan den enkelte elev klarer en del af skriveprocessen.

Opbygning og sprog

Eleverne skal finde ud af, hvordan deres tekst skal opbygges. For mange elever vil det være en hjælp, at de, inden de går i gang, overvejer, hvordan en grov

disposition kan se ud. Dispositionen skal overvejes med hensigt, målgruppe og situation i tankerne: Hvordan vil det være hensigtsmæssigt at opbygge teksten? Eleverne har brug for lærerens vejledning til at udvikle deres overvejelser. Læreren skal som vejleder så at sige tale på målgruppens vegne og fastholde forestillingen om læsesituationen. Gennem samtalerne med eleverne om, hvordan de vil bygge deres tekst op, kan læreren løbende evaluere, hvem der er blevet gode til det, og hvem der har brug for vejledning i at afgrænse afsnit, vælge en hensigtsmæssig rækkefølge osv.

Hvis man vil skrive gode tekster, skal man regne med, at nogle afsnit skal bearbejdes, nogle skal skrives om. Det er yderst sjældent, også i livet uden for skolen,

at man bare kan skrive løs fra begyndelsen til sidste punktum og få en god tekst ud af det. Derfor skal læreren undervise eleverne i, hvordan de kan bearbejde deres tekster, bl.a. ved at vejlede med udgangspunkt i en konkret tekst, de har skrevet udkast til. I teksten kan der være noget, der er uklart eller underforstået, sådan at en fremmed læser ikke ville kunne forstå teksten. Det kan læreren spørge opklarende til. Det kan være, at nogle linjer eller afsnit handler om noget andet end det, der er i fokus i teksten. Så kan læreren gøre eleven opmærksom på, at man som læser ikke kan se, hvordan de dele hænger sammen med resten, og tale med eleven om, at det enten skal slettes eller gøres tydeligt, hvorfor det er med. Måske er der dele af teksten, som står hvert sit sted, men som egentlig hører sammen. Læreren kan vejlede i at flytte dele af teksten, sådan at en sammenhæng bliver tydeligere. Der kan også være brug for, at læreren vejleder i at tjekke om teksten rammer målgruppens forudsætninger: Bliver det, de nok ikke ved i forvejen, forklaret? Fanger teksten mon deres interesse?

Eleverne skal bearbejde sproget i deres tekster. Paser det mon godt til den målgruppe, de har, og til genren og situationen? Skal nogle udtryk fjernes, fordi de måske vil støde målgruppen eller kunne misforstås? Skal noget andet gøres mere farverigt for at få læsernes opmærksomhed? Kan noget tredje blive tydeligere ved at bruge billedsprog? Læreren kan hjælpe eleverne med at sætte ord på, hvordan sproget nok vil virke på læserne.

Eleverne skal også se efter, om der er formelle fejl i deres tekster, men det kan gøres til sidst, når teksten i øvrigt er færdig. Så kan de koncentrere sig om at tjekke stavningen og tegnsætningen.

Eleverne har i det hele taget brug for lærerens vejledning til at overveje og bearbejde. Dermed bliver den konkrete tekst, eleverne er i gang med, bedre, og dermed kan eleverne efterhånden selv udvikle færdighed i at overveje og bearbejde, så en tekst bliver så hensigtsmæssig som muligt. Samtidig kan lærerens samtaler med den enkelte elev om at bearbejde en tekst give læreren mulighed for at evaluere, hvad eleven har let ved og svært ved.

En vifte af genrer

Der er ikke bestemte genrer, som eleverne skal lære at skrive i, men de skal lære at skrive i genrer, der tilsammen danner en bred vifte. Læreren kan sammensætte et års arbejde med opgaver i skriftlig fremstil-

ling sådan, at eleverne hen over året kommer til at arbejde med genrer med vægt på noget forskelligt.

Et forløb kan have fokus på, hvordan man kan skrive en beretning, som kan have interesse for mange læsere, fx en erindring eller et rejsebrev. I et andet forløb kan eleverne udvikle deres færdighed i at skrive tekster, hvor der er vægt på beskrivelse, fx en turistbrochure. Et tredje forløb kan handle om at skrive tekster, der forklarer, hvordan noget hænger sammen, fx en leksikontekst, eller instruerende tekster, fx opskrifter eller brugsanvisninger, gerne sådan at det er forbundet med faglig skrivning i et andet fag. Andre opgaver kan gå ud på at skrive argumenterende, fx blogtekster eller ansøgninger, og nogle opgaver kan fokusere på at skrive reflekterende i essaygenren eller genrer, der ligner. Desuden skal eleverne skrive fiktive tekster, ofte novelle eller eventyr. Det kan eventuelt forbindes med, at eleverne analyserer og fortolker fiktive tekster.

Det er væsentligt at fastholde, at alle elever skal lære at skrive i forskellige genrer og ikke kun i én eller et par genrer, som den enkelte elev er særlig optaget af, men der er alligevel muligheder for at differentiere. Når alle elever fx skal skrive en erindring, kan det, den ene skriver om, være mere komplekst end det, den anden skriver om, blot alle har en pointe med det, de vil fortælle. Når alle skal skrive en forklarende tekst, kan det, nogle skriver om, være mere kompliceret end det, andre skriver om, men alle skal skrive forklaringer, som andre kan forstå. Tilsvarende med andre genrer: Det indhold, eleverne vælger, må gerne variere i sværhedsgrad, men alle skal udvikle deres forståelse af *samspillet mellem genre, sprog, indhold og situation* og udvikle deres færdighed i at skrive hensigtsmæssige tekster.

Forstå hvad en genre er

Eleverne skal forstå noget om, hvad *genre* overhovedet er for noget. Man kan ikke lave et genreleksikon med holdbare og entydige definitioner af, hvad der skal til for at en tekst overholder bestemte genrekrav. Dels er det ikke bare entydigt, hvad der skal til, for at en tekst er eller ikke er en bestemt genre, dels ændrer det sig over tid, hvad der er typisk for en genre. Det vil være misvisende at give eleverne indtryk af, at man kan vurdere tekster ud fra et fast genrerets sæt. I stedet kan man give eleverne redskaber til en vedvarende udforskning af de genrer, de læser, ser og lytter til og skriver og taler i. De har allerede erfaringer med en del genrer og ofte en tydelig for-

nemmelse af, hvad der er karakteristisk for de genrer, og hvad der vil være genrebrud. Nogle af de genreforbyggelser kan læreren vejlede dem i at sætte ord på, så det bliver til genrekarakteristikker. De skal lære nye genrer at kende, bl.a. genrer, de selv skal skrive i. Derfor har de brug for vejledning, der viser dem, hvordan de kan udlede genretræk af tekster, de læser, ud fra hovedspørgsmålet: Hvis denne tekst er typisk for genren, hvad er så generelt typisk for den genre, hvad angår hensigt, indhold, opbygning, sprog m.m.?

Det lærer de ikke ved at gøre det én gang, men mange gange hen gennem skoleforløbet. Også her er der mulighed for at differentiere. Alle elever skal helst grundlæggende forstå, hvordan man kan udlede genretræk og blive i stand til at formulere en genrekarakteristik, men nogle elever kan lære det ved at arbejde med meget enkle genrer, mens andre kan klare mere komplekse genrer. En del af lærerens løbende evaluering skal fokusere på elevernes forståelse af genrebegrebet som baggrund for både lærerens gennemgang for hele klassen og den differentierede vejledning af de enkelte elever.

Litteratur

Fibiger, Maibom og Søgaard (2009): *Skriftens veje*, Academica.

Lorentzen og Smidt (red) (2008): *Å skrive i alle fag*, Universitetsforlaget, Oslo.

Mailand, Mette Kirk (2007): *Genreskrivning i skolen*, Gyldendal.

Nielsen, Bodil (2007, rev. udg. 2009): *Danskfaget i praksis – mål og evaluering*, Dansk lærerforenings forlag.

Veje til folkeskolens afgangsprøve 1998-2002, Dansk lærerforenings Forlag, 2002-7, netudgave www.dansklf.dk.

Skriftlig dansk før prøven, under udgivelse, Forlaget UCC 2011.

